

MEJE RASTI IN MEJE PRIVATIZACIJE

Povzetek. Ekofizične omejitve ekonomske rasti in družbene posledice njihovega neupoštevanja in prekoračitve so veliko bolj teoretsko in empirično domišljene kot pa meje privatizacije. Načelna neutralna drža niti za privatizacijo niti proti njej je v teoriji možna, ne pa v politični praksi. Uspešnost javnih storitev je odvisna od učinkovitosti državne regulacije. Meje rasti in meje privatizacije se toliko povezujejo, kolikor oblika privatne lastnine pospešuje rast in kolikor meje rasti zahtevajo spremembo lastninskih odnosov.

Ključne besede: meje privatizacije, meje rasti, skupno dobro, ideološkost, netržne naravne dobrine in storitve, neenakost, privatizacija in demokracija.

Meje rasti (Meadows et al., odslej označeno s kratico LTG¹) so kot prvo poročilo Rimskemu klubu izšle leta 1972. Pomenijo enega izmed pomembnih mejnikov ekološke ozaveščenosti in razumevanja razmerja med ekonomsko rastjo in naravo. Sledili sta še dve metodološko-informacijski izboljšavi, in sicer leta 1992 in 2004, ob 20. in 30. obletnici izida prve izdaje. *Meje privatizacije* 2005 (Weiszaecker et al., odslej označeno s kratico LTP²) so prav tako poročilo Rimskemu klubu. Načrti za knjigo so se pojavili leta 2001. Po vednosti avtorjev tedaj ni obstajala še nobena sistematična študija o privatizaciji na različnih področjih v različnih državah. Leta 2004 je izšlo poročilo Svetovne banke o privatizaciji infrastrukture v deželah v razvoju. Bilo je nenavadno iskreno ter nepristransko o neuspehih in napakah, čeprav je ohranjalo splošno prepričanje Svetovne banke, da privatizacija povečuje ekonomsko učinkovitost in razširja pristop do pomembnih storitev ter pomaga rešiti mnoge razvojne probleme. Kot LTG tudi LTP načrtuje novo dopolnjeno izdajo, in sicer LTP po letu 2008 ali 2009, LTG pa leta 2012. Avtorji

* Dr. Andrej Kirn, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani.

¹ LTG = Meadows et al. (1972): *The Limits to Growth*. London: A Potomac Associates Book (slovenski prevod 1974, Ljubljana: Cankarjeva založba).

Meadows et al. (1992): *Beyond the Limits. Global Collaps or Sustainable Future*. London: Earthscan Publications Limited.

Meadows et al. (2005): *Limits to Growth. The 30-Year Update*. London, Sterling, VA: Earthscan (1. izdaja 2004).

² LTP = Weiszaecker, E.U./Young, R.O./Finger, M. (2005): *Limits to Privatization. How to Avoid Too Much of a Good Thing*. London, Sterling, VA: Earthscan.

LTP mislijo, da se bo tedaj jasneje pokazalo, kateri dejavniki najbolj določajo uspešne in neuspešne privatizacije, avtorji LTG pa sodijo, da bi se do leta 2012 lahko že empirično preverila njihova koncepcija o mejah rasti.

LTG je makrodružbena ekološka študija, kjer gre za računalniške scenarije vzajemnega učinkovanja narave in družbe oziroma (ne)možnosti trajne ekonomske fizične rasti glede na omejitve zemeljskega ekosistema. *Meje privatizacije* so družbena analiza 95 primerov privatizacij na različnih področjih v različnih državah v zadnjih 20 letih. V uvodu LTP se poudarja, da ne gre za študij primerov, ampak za njihove posnetke. Tudi ne gre za statistično formalno reprezentativnost tisočerih poskusov privatizacije. Je kvalitativna študija in ne uporablja nobenih računalniških metod. LTG je izločil vpliv različnih družbenih kontekstov. LTP pa nasprotno poudarja njihov pomen za uspešne ali neuspešne privatizacije. Razlike teh kontekstov so znotraj kapitalizma. Tudi za LTG se meje rasti lahko priznajo in uveljavijo znotraj tržnega, inovativnega, demokratičnega, toda nerastočega kapitalizma. Torej meje rasti ne pomenijo nujno vrnitve k neki obliki skupne lastnine, ampak samo bolj radikalno ekološko/okoljsko omejitev kapitalistične lastnine. Tako LTG kot LTP sta izredno družbeno pomembni študiji. V spremni besedi predsednika Rimskega kluba k LTP se celo predlaga, da bi morala biti obvezno berilo za uradnike Svetovne banke, lokalne in nacionalne politike po vsem svetu, za upravitelje podjetij, ki sedaj na veliko ponujajo javne storitve. Razprava v Državnem zboru RS o interpelaciji zoper ministra za zdravstvo kaže, da ne bi bilo napak, če bi marsikateri govorec poznal rezultate študije LTP. Nobena izmed študij se ne spušča v kritiko kapitalizma.

Avtorji LTP jasno povedo, da niso niti za privatizacijo niti proti njej, ker bi bilo to samo neplodno ideološko opredeljevanje. Takšna nevtralna načelna drža je možna v teoriji, ne pa v politični praksi. Tu se je treba opredeliti za določene možnosti. Lahko si za čim bolj totalno ali za čim bolj omejeno privatizacijo. Lahko pa si tudi delno za in delno proti privatizaciji, odvisno od področja, oblike in pogojev privatizacije. LTP zanimajo dejavniki, ki vplivajo na uspešnost oziroma neuspešnost privatizacije. Uspešna privatizacija naj bi bila odvisna od ravnotežja med javnim in zasebnim sektorjem. Pomembni sta vrsta in stopnja državne regulacije. Glede na to je upravičeno geslo LTP: »Varuj se skrajnosti!« To je sicer dobro priporočilo, vendar pa lahko tudi opravlja ideološko funkcijo.

Ideološkost, alternativnost in neuspešna privatizacija

Ne obstajajo samo levičarski ideološki strahovi privatizacije, ampak tudi desničarsko ideološko favoriziranje privatizacije. Kapitalistična lastnina je danes samoumevna vrednota, svetinja, tako za leve kot za desne stranke. Dvomiti o njej je ideološko nekoristno in celo kontraproduktivno početje.

Politično in ideološko je bolj dopustno dvomiti o obstoju Boga kot pa o kapitalu. Dvomiti o Bogu je sicer smrtni greh v religiozno-teološkem okviru, toda mali greh v primerjavi z dvomom o kapitalistični lastnini znotraj politično-ideološkega konteksta. Lep primer tega je kritika religije znanstvenika (zoologa) Dawkinsa v javnih medijih. Vprašanje je, če bi mu ti omogočili napad na kapitalistično lastnino, kot so mu na obstoj Boga. Za avtorje televizijske nadaljevanke, ki je temeljila na Dawkinsonovih razmišljanjih, je religija vir vsega zla, ne pa lastnina, kot je bila za misleca Rousseauja v 18. stoletju. Ker ni razlike v sprejemanju in vrednotenju kapitalistične oblike lastnine med levico in desnico, bi bilo možno reči, da v tem pogledu pri nas ni levece. Levica in desnica sta sedaj opredeljeni po stališčih in ravnanjih do socialnih vprašanj, do NOB, religije, človekovih pravic, pravne države, do razmerja med javnim in zasebnim sektorjem, do civilne družbe, do globalizacije idr. Vse razlike med desnico in levico so znotraj okvira kapitalistične lastnine. Ta okvir je slovenska, evropska in svetovna realnost. Kdor je ne sprejema, je ideolog, utopist in nepopoljšljiv socialistični nostalgik. Tudi kapitalizem 19. stoletja je bil splošna realnost, pa so vseeno vzniknili alternativni vzorci razmišljanja in delovanja.

V slovenski politiki se govori o alternativni, o refleksiji ciljev in tehnik ter novem dolgoročnem razvojnem programu. Tako na levici kot na desnici alternative iščejo znotraj paradigme rasti. Prava osmislitev politike pa bi bilo iskanje odgovorov na vprašanje: kakšna politika je možna, ko se ozavesti in prizna, da ne bo več možna politika rasti? Nujnost izstopa iz politike paradigme rasti je radikalen izziv ne samo za vse politike, ampak tudi za velik del družboslovne, naravoslovne, tehniške inteligence, za podjetnike, menedžerje, finančnike idr. Bojim se samo, da je ta osmislitev prepozna. Sedaj se misli, da je paradigma rasti ključ za rešitve, ne pa da je dolgoročno poguba in tragedija za vse. Na tej točki sta še kako potrebni alternativa in refleksija. Če bi resnično uveljavljali vzorec trajnostnega razvoja, potem ne bi smeli biti zaskrbljeni, da nas drugi prehitujejo v rasti, saj je to v bistvu tekma, kdo se bo prej približal in prekoračil meje rasti. 5-odstotna letna rast BDP za majhne ekonomije ima nekaj več možnosti, da se nadaljuje dalj časa, kot pa 5-odstotna letna rast velikih ekonomij na visoki znanstvenotehnološki ravni. Kvalitativni socialnoekološki trajnostni razvoj je nekaj drugega kot pa sedaj pri nas, v EU in v svetu prevladujoča ekonomskotehnološka paradigma rasti. Radikalne tehnološke inovacije so nujne, toda ne v funkciji fizične rasti ekonomije in povečanja hitrosti prirasta entropije, čeprav se sami entropiji s tehnološkimi spremembami ni mogoče izogniti. Vsaka tehnološka inovacija je možna le za »ceno« prirasta entropije in nereda. Ta nujnost socialne in ekološke entropije ter nereda, povezana s tehnološkimi spremembami, vnaša novo razsežnost v razumevanju razmerij med tehnologijo – naravo – družbo in celotno razvojno politiko. Še kako so potrebna drugačna razmišljanja in

vizije o družbenoekološkem razvoju. Sama entropija je naravna nujnost, ne pa hitrost njenega naraščanja in vrsta entropije. Ta je odvisna od načina življenja, njegovih ciljev, družbenih odnosov, institucij in človekovega znanja. Posledice kopičenja toplogrednih plinov izhajajo iz spreminjajočega se entropičnega statusa Zemlje. Spreminja se razmerje izmenjavanja energije med Zemljo in okoljem. Zemlja postaja enosmeren zaprt entropičen sistem, ki sprejema energijo iz okolja (od sonca), jo pa vse manj oddaja v obdajajoče vesolje. Globalne podnebne spremembe antropogenega izvora so ena izmed usodno dramatičnih rezultatov entropičnega razvoja industrijske civilizacije in njene celotne kulture v zadnjih 300 letih. Druga prav tako usodna rezultanta je hitrost zmanjševanja biološke pestrosti. Skoraj vsa človekova dejavnost v tem obdobju je postala odvisna od uporabe neobnovljivih virov. Pri vsaki tehnološki inovaciji je treba raziskovalno spremljati in predvideti njene entropične ekološke in socialne posledice v širšem prostoru in daljšem časovnem razponu. Ni dovolj samo enkratno oceniti možnosti posledic posegov v prostor. Najprej so vidne predvsem dobrobiti tehnologije. To velja tudi za tiste inovacije, ki naj bi nadomestile visoko entropične tehnologije, torej tudi za tehnologijo, temelječo na obnovljivih virih. Zakon entropije je bolj učinkovit od katerekoli davčne uprave. Fizični davek pobira brez izjeme od vsake človekove dejavnosti. Temeljito je treba spremeniti način mišljenja, ki poudarja predvsem otipljive kratkoročne družbene dobrobiti in ekonomske koristi tehničnih inovacij.

Eno so družbena dejstva in realna politika v skladu s temi dejstvi, drugo pa je ideološko-vrednotno nasprotovanje, zagovarjanje, sprejemanje in olepševanje teh dejstev. Družbena dejstva imajo zgodovino in so minljiva. Alternativno mišljenje in akcija se navezujeta na to minljivost. Zgodovinske primerjave nam dajejo zanimiv pogled v to, kaj se je v nekih okoliščinah imelo za (ne)ideološko.

Pri neuspešnih privatizacijah se ne uresničujejo zastavljeni cilji. Ne ustanovijo se nova podjetja. Ohranja se monopolna struktura, samo da je bila prej državna, sedaj pa zasebna (na primer privatizacija Telekom na Japonskem). Tudi za slovenske razmere nekateri opozarjajo, da privatizacija ne bi bistveno prispevala k dvigu konkurenčnosti. Plače se pogosto znižajo, čeprav odpustijo delavce. Zaradi profitov se stroški celo povečajo, ne pa zmanjšajo. Tuji koncesionarji, ki upravljajo javne storitve, se pogosto umaknejo zaradi hudih protestov pri podražitvah storitev. Vzrok umika pa so lahko tudi premajhna dobičkonosnost storitev in prevelike investicije, kot je na primer obnova vodovodnega omrežja. Pogosto se neuspešni privatizaciji pripiše nekaj, kar z njo ni povezano. Rastoče nesreče v privatizirani britanski železnici so bile posledica nezadostnega investiranja, ki pa je obstajalo že pred začetkom privatizacije. Gotovo sama lastnina (skupna, zasebna, državna ali družbena) ni odločilna za njene ekološke in družbene posledice. Po-

membni so različni režimi, to je, kaj in kako se počenja z različnimi tipi lastnine. Možna je podmena, da so različni režimi lastnine v večjem ali manjšem (ne)sozvočju s trajnostnim razvojem. Meje rasti zadevajo tako rast tržnih kot netržnih državnoplanskih gospodarstev. Povezava med LTG in LTP pa se v bistvu tiče samo liberalnotržnega gospodarstva, ker je bil problem privatizacije »rešen« z nacionalizacijo v nekdanjih socialističnih državah. Ne LTP ne LTG se ne ukvarja s povezavo med mejami rasti in mejami privatizacije, a tega problema se LTP posredno dotakne, ko za Nemčijo ugotavlja, da javni lastniki niso sprejemali hitreje in boljše trajnostne prakse kot privatniki.

»Tragedija skupnega«

Dolgo časa so bile mnoge naravne dobrine dostopne vsem. Niso bile ne tekmujoče in ne izključujoče. S privatizacijo se je dostopnost začela zoževati. Po drugi strani pa so se zlasti v zadnji polovici 20. stoletja kopičila opozorila, da je do degradacije okolja v številnih primerih prišlo zaradi nelastninjenja naravnih virov in storitev in da bi se mnogi okoljski problemi, če že ne vsi, rešili z lastninjenjem. To stališče je izražal zelo odmeven članek Hardina konec 60. let minulega stoletja. Na primeru skupne lastnine pašnika je dokazoval, da njegova uporaba vodi k eroziji pašnika in posledično k »tragediji skupnega«, če večina sledi težnji, da maksimalno uporablja pašnik s povečanjem števila svojih govedi. Izhod iz »tragedije skupnega« je videl v vzajemni prisili. Kritiki so opozorili, da primer ni dobro izbran, ker ne gre za svoboden dostop do paše, saj so pašne skupnosti desetletja in stoletja uspešno regulirale dostop in zato ni prihajalo do »tragedije skupnega«. Ne glede na ponesrečenost danega primera pa je v njem zajeto razmerje lastništva do zaščite naravnega vira oziroma ohranjanje njegove kakovosti, da lahko trajno služi zadovoljevanju neke človekove potrebe.

Netržne naravne dobrine in storitve

Nekaterih ekosistemskih storitev absolutno ni mogoče lastniniti. Si lahko zamislite, kako naj bi se lastninila pravica do ozonske zaščite pred UV-sevanjem ali pravica do vdihovanja zraka, do sončne toplote in svetlobe? Te ekosistemske storitve so dostopne vsem in se ne izključujejo. Vseeno je, ali ozonsko zaščito uporablja ena milijarda ali šest milijard ljudi. Zaradi števila uporabnikov nobeden ni manj zaščiten ali celo izključen. Antropogeni vplivi pa univerzalno enakost te zaščite spreminjajo v neenakost. Prebivalci Avstralije in Nove Zelandije so manj zaščiteni kot prebivalci drugih regij in celin. Ekosistemskih storitev svobodni trgi ne morejo producirati in nobena ustanova jih ne more narediti za izključujoče. Ker niso izključujoče, jih tudi ni mogoče privatizirati. Mnoge dobrine, ki tvorijo človekovo blaginjo, so ne-

tržne. V nekaterih primerih pa je tudi storitev lastnine neizključujoča. Šolski primer je lastništvo cestne svetilke. Njena svetloba koristi vsem mimoidočim enako, ne pa nekaterim bolj in drugim manj. Tudi ni mogoče izključiti, da nekateri mimoidoči ne bi bili deležni koristi razsvetljave. Mimoidočim se razsvetljava ne more zaračunavati oziroma stroški takega početja bi bili nesprejemljivi. To kaže, da celo vsaka storitev zasebne lastnine ni tržna, to je izključujoča in tekmujoča. Vsaka tržna dobrina pa mora biti izključujoča ali tekmujoča, lahko pa je tudi oboje hkrati. Mnoge javne dobrine in storitve nimajo teh lastnosti in niso podvržene zakonu Paretove optimalne alokacije, ko nobeden ne more povečati blaginje, ne da bi se zmanjšala nekemu drugemu. Treba pa je iskati družbene mehanizme za njihovo učinkovito alokacijo. Ena izmed teh možnosti je v participativni demokraciji, kjer je razpon človeških vrednot širši od delnih egoističnih interesov in se ne tehta vrednost udeležencev samo s kupno močjo. Ne samo da trgi ne morejo razkriti preferenc za te dobrine in storitve, ampak jih tudi ne morejo učinkovito alocirati. Meje trga so meje privatizacije in obratno. Ekofizične omejitve trajne ekonomske rasti so veliko bolj empirično raziskane in teoretsko utemeljene kot pa meje privatizacije. Te bi bile predvsem v družbeni nesprejemljivosti ekoloških, socialnih in ekonomskih posledic privatizacije. Glede na te negativne posledice obstajajo lahko meje privatizacije po enem, dveh ali vseh treh navedenih področjih. Globina in razsežnost problema privatizacije javnih naravnih dobrin in storitev se jedrnato izražata v vprašanju našega uglednega gozdarskega strokovnjaka: Kako smo lahko lastniki nečesa, česar nismo sami ustvarili? Ena izmed družbenih razdiralnih, razkrojevalnih lastnosti kapitala je ravno v tendenci, da se lastnini vse, v tendenci k univerzalni privatizaciji. S to tendenco se trg v družbi spreminja v tržno družbo.

Obilje in redkost naravnih dobrin in storitev

Socialni filozof John Locke je ob koncu 17. stoletja, na začetku nastajajoče kapitalistične lastnine, lastninjenje naravnih skupnih dobrin opravičeval z vloženim človekovim delom v sredstva, ki so potrebna, da izvorno skupno dobro postane koristno za ljudi. Zaradi tega je po njegovem kruh več vreden kot žir, vino več kot voda in svila več kot listje ali mah. Kot je razvidno iz primerov, pri Locku ne gre vedno za čisto javne naravne dobrine in storitve, ampak za produkte, ki so že spoj narave in dela. Vrednost slednjega je v človekovih produktih vse večja, vrednost narave pa vse manjša. Sedaj pa ekološki ekonomisti ocenjujejo, da je letni prispevek ekosistemskih storitev skoraj enak letnemu svetovnemu BDP. Lockovo vino, kruh, svilo lahko nadomestimo s katerimkoli produktom sodobne visoke tehnologije, pa se ohrani ista logika razmišljanja o odnosu narave in dela. Locke se je zavedal, da ni več začetnih pogojev, ko so bili naravni viri (zemlja) še v izobilju in dostopni vsem.

Nekateri naravni viri, na primer pitje vode iz reke, pa so še vedno v izobilju za vse, če voda ni onesnažena, in njihovo uživanje nima značaja izključenosti. Ne izobilje, ampak redkost virov je po Locku izvor lastnine. Denar po Locku rešuje problem redkosti virov in njihove pokvarljivosti zaradi kopičenja lastnine. Če je vsa zemlja lastninjena, jo morajo tisti, ki pridejo kasneje, kupiti od drugih. To pa lahko storijo le, če imajo denar. Možno je reči, da Locke razlikuje tri vrste dobrin:

- a) še nelastninjeno prvobitno skupno dobro (zemlja),
- b) netržne (na primer »požirek vode iz reke«),
- c) tržne (tekmujoče in izključujoče), ki so spoj narave in človeškega dela (vino, svila, kruh).

Lockova koncepcija lastninjenja narave ima več pomembnih slabosti. Predpostavlja človekovo gospostvo nad naravo. Ne upošteva biološke in ekološke funkcije lastnine. Raznovrstnost skupno dobrega zoži na zemljo. Ne razlikuje med pasivno in aktivno uporabo skupno dobrega. Za pasivno uporabo nista potrebna znanje in tehnologija (npr. ozonska zaščita, sončna toplota, zrak), kot je potrebna za aktivno uporabo (npr. ribolov na odprtih morjih, genski material).

Ko je skupno dobro lastninjeno, problem skupno dobrega zanj več ne obstaja. Za Locka ni pomembna situacija, ko so razdvojena sredstva za delo in delo. V teh okoliščinah samo s pristankom lastnikov teh sredstev drugi lahko z njimi delajo. Lockova koncepcija razmerja lastnine in narave je izrazito antropocentrična (človeškosrediščna).

Neenakost in meje privatizacije

S privatizacijo se lahko poglablja socialno-ekonomska neenakost. Razlikovati je treba dve vrsti neenakosti. Ena je povezana z različnimi delovnimi rezultati zaradi različnih prizadevanj, sposobnosti, inovativnosti. Druga je povezana z lastništvom. Egalitarni socializem je bil neprijazen tudi do meritokratske neenakosti. Zagovorniki kapitalistične lastnine trdijo, da je vsa socialna neenakost v bistvu meritokratska in torej upravičena. Povezana je z različnimi rezultati dela zaradi različnih sposobnosti, naporov, ustvarjalnosti ... Toda ali res obstaja samo ta izvor neenakosti v kapitalizmu? Če je to res, potem je bilo in bo nasprotovanje kapitalizmu utopično in škodljivo, ker meritokratska neenakost je tudi posledica naravnih, bioloških razlik. K propadu socialističnih družb sta svoj delež prispevali nepriznavanje in zatiranje te neenakosti. Če bi šlo le za pozitivne posledice, se o mejah privatizacije ne bi moglo govoriti. Privatiziralo bi se lahko vse državno premoženje, naravni viri ter javne in ekosistemske storitve. Pri ekoloških/okoljskih mejah ekonomske fizične rasti pa ni v igri samo družbeno (ne)soglasje o njenih ekonomskih, socialnih posledicah, ampak gre tudi za objektivno prekoračitev

približno količinsko ocenjenih naravnih virov in ekosistemskih storitev, ki pomenijo podporni sistem ekonomije. Meje privatizacije zadevajo predvsem neposredno kakovost človeškega življenja, meje rasti pa celotno življenje na Zemlji. Če trajna rast fizične ekonomije ne bi imela ekoloških in družbenih »stroškov« in bi se izigrala končnost naravnih virov in storitev s socialnimi in tehničnimi inovacijami, potem tudi zanjo ne bi bilo nobenih meja. Ni možna takšna družbena in tehnična »zvijačnost« uma. Neoliberalni protagonisti mislijo, da tako privatizacija kot ekonomska rast prinašata večje koristi kot škoda. Ko je škoda na enoto dodane koristi večja, bi se oba procesa samodejno zaustavila. Zaradi tega dozdevnega avtomatizma ne bi bile upravičene bojzani o drastičnih posledicah obeh procesov in ne bi bilo potrebno vmešavanje države. Če se ve za meje nečesa, se ve tudi, kaj je onstran njih. Avtorji LTG so v svojih računalniških scenarijih pokazali, kaj čaka človeštvo, ko prekorači meje rasti: izčrpanje naravnih neobnovljivih virov, degradacija ekosistemskih storitev in obnovljivih virov ter posledično drastični upad blaginje in števila ljudi. Na dolgi rok je družba socialnoekološko neuspešna zaradi eksponencialne ekonomske rasti, ki se približuje prekoračitvi ekofizičnih meja. Na krajši rok je takšna rast socialnoekonomsko upravičena ter politično, psihološko, vrednotno zaželena. Meje fizične ekonomske rasti v zaprtem ekosistemu Zemlja obstajajo ne glede na režim lastnine. Lahko pa ta vpliva na to, kako hitro se pojavijo meje, kako hitro se jih spozna, prizna ter politično, upravljalško, vrednotno in znanstvenotehnično reagira nanje. V to se LTG ne spuščajo. Je pa ta vpliv še zelo slabo raziskan. Tudi LTP si ne zastavlja vprašanja, kako privatizacija vpliva na doseganje meje rasti, čeprav obravnava primere privatizacije tudi na okoljskem področju (oskrba s pitno vodo, energetika, komunalni odpadki, gozdovi, biološka pestrost).

Državna lastnina v nekdanjem »realnem socializmu« se je še manj ozirala na okolje in naravo kot zasebna lastnina v ekonomskotehnološko razvitem kapitalizmu. Tako kapitalizem kot socializem sta bila znotraj paradigme rasti. Ne sama oblika lastnine kot takšna, ampak njeno konkretno funkcioniranje različno vpliva na kakovost okolja in na bolj ali manj prijazen način koriščenja narave. Avtorji LTP v bistvu ne razkrivajo mej privatizacije. Opisujejo ter posplošujejo samo pravila in pogoje uspešne privatizacije. Sodijo, da bi neuspešne privatizacije mogle biti uspešne. Toda ali so neuspešne privatizacije samo posledica neobstoja ali nespoštovanja pravil, neustrezne državne regulacije in nadzora ali pa lahko izhajajo tudi iz same narave privatiziranih dobrin in storitev, kar se izraža v družbenem nesoglasju s privatizacijo? Tako kot se ve, kaj nas čaka onstran meje rasti, se tudi dokaj zanesljivo sluti, kaj nas čaka onstran meja privatizacije oziroma neuspešnih privatizacij: poglobljanje socialne neenakosti, manj kakovostne in dražje storitve, socialni konflikti, rastoča degradacija okolja idr. Ravno ti pojavi, če nastanejo zaradi privatizacije, pomenijo njene meje.

Začetki privatizacije

Proces privatizacije se je začel na Zahodu v 60. in 70. letih minulega stoletja. Od nje so se pričakovale večja upravljavska, ekonomska, tehnična učinkovitost, bolj kakovostne storitve idr. V njej se je videla možnost razbremenitve državnega proračuna in javnih financ. Država mora nadzirati kakovost storitev, ki jih s koncesijami prepušča zasebnemu sektorju.

Vlada Thatcherjeve je v 80. letih naredila program privatizacije za najvišjo prednostno nalogo. Ta program je vključeval privatizacijo transporta (letalski promet, letališča, pristanišča, železnice), telekomunikacij in oskrbo z vodo. Privatizacija železnic se je začela leta 1992. Prehoda nekdanjih socialističnih držav v kapitalizem si ni mogoče zamisliti brez denacionalizacije, privatizacije in podržavljanja nekdanjega družbenega premoženja. Med velikimi ali celo večinskimi lastniki mnogih podjetij, bank, zavarovalnic idr. nastopi država. Nato pa se pojavi problem privatizacije tega kapitala. Oblikuje se politični cilj izstopa države iz gospodarstva, bank, zavarovalnic itd. Obstajajo različni načini privatizacije. Vsak ima svoje ekonomske in socialne posledice. Znano je, da se je pri »certifikatski privatizaciji« na koncu večina certifikatov znašla v rokah iznajdljivih posameznikov. Treba je dodati še eno moralno oznako: iznajdljivih prevarantov, grabežljivcev, saj je brez tega dodatka iznajdljivost pozitivna in zaželena lastnost. Iznajdljivost je lahko v funkciji različnih (ne)moralnih ciljev. Za naše razmere je dragocen nasvet, da naj se s privatizacijo hiti počasi. Nekateri so mislili in še mislijo, da naj se ne privatizira in prodaja tisto, kar dobro deluje. To se ujema s temeljnimi ugotovitvami LTP.

Pri nas, in drugod še bolj, ker ni bilo trga kapitala, je pogosto šlo za »divjo privatizacijo«, to je privatizacijo brez zadostne in učinkovite regulacije. Politični akterji, če sami niso imeli od nje nikakršnih koristi, so ji nasprotovali in zahtevali revizijo. Temeljna je ugotovitev LTP, da se privatizacija in nacionalizacija ne smeta voditi iz političnih in ideoloških razlogov ter brez ustrezne regulacije. Pri neupoštevanju tega načela je neuspeh nujen.

Privatizacija kot megatrend

Na odnos kapitalistične lastnine do narave, kot se je pokazalo zlasti v zadnji tretjini 20. stoletja v razvitem kapitalističnem svetu, vplivajo država, ekološko/okoljsko ozaveščena javnost, nevladne organizacije in civilna družba. Ko se je v nekdanjem »realnem socializmu« očitno pokazala ekološka in ekonomska neučinkovitost državne lastnine, so bile tudi v razvitem kapitalizmu vse pogostejše kritike državne lastnine in državnega izvajanja javnih storitev. Večalo se je nezaupanje v nacionalizirana podjetja in državno izvajanje javnih storitev. Zaradi absolutno prevladujoče državne lastnine v nekdanjem

vzhodnem socialističnem bloku so v njej na Zahodu videli celo sestavino identitete socializma. Zlasti v 80. in 90. letih minulega stoletja je nihalo močno zanihalo v nasprotno smer. Državna lastnina je bila diskreditirana in v razvitih zahodnih državah se je začel močan proces privatizacije državnega premoženja in državno vodenih storitev. Te so se kot koncesije prepustile zasebnemu sektorju. Koncesije niso prava privatizacija, ker država še vedno lahko odvzame koncesijo, ne more pa se polastiti prodanega premoženja, razen če ga ponovno ne kupi, seveda po trenutni konkurenčni ceni.

Avtorji LTP označujejo privatizacijo za megatrend, ki ima globalni, planetarni značaj. V začetku 80. let minulega stoletja je izšla Naisbittova knjiga o megatrendih. V knjigi je opisanih 10 megatrendov. Med njimi še ni procesa privatizacije. Med megatrende je Naisbitt uvrstil tudi prehod od predstavniške k participativni demokraciji. Državljeni, delavci in potrošniki zahtevajo in dobivajo vse več pravic glasovanja v upravnih organih, podjetjih in na trgu. Avtorji LTP pa dobrih 20 let po izidu Naisbittove knjige v megatrendu privatizacije vidijo ogrožanje procesa participativne demokracije. Torej, en megatrend ogroža in izključuje drugega.

Privatizacija in demokracija

428

LTP ne vidi posledic privatizacije za meje rasti, ampak za demokracijo. S širitvijo zasebnega sektorja se oži in nadomešča javni sektor. Državljeni so izrinjeni iz procesov soodločanja o javnih zadevah, saj niso povabljeni v uprave teh podjetij in na sestanke delničarjev. To vodi k razočaranju in ravnodušnosti državljanov do demokracije, kar pomeni ugodna tla za ideologe in aktiviste totalitarizma, terorizma in demagogije. Alternativni projekt odprave kapitalistične lastnine po sodbi avtorjev LTP ne bi prišel v poštev, saj bi vodil še k hujšim posledicam. Revolucionarno nasilje gotovo ni več legitimno. V tej točki so zastarele ideje Sartra, Fanona, Marcuseja idr.

Kapitalistična lastnina je za avtorje LTP v bistvu svetinja, patino na njej pa preprečuje uspešna državna regulacija oziroma dobro funkcionirajoči četverkotnik: javni sektor-država-civilna družba-zasebni sektor. Veliko vprašanje je, če to zadostuje za preprečevanje družbenih in ekoloških posledic rastoče privatizacije. Iskati pravo ravnotežje med javnim in zasebnim sektorjem naj bi bila trajna politična in strokovna naloga. Lahko bi se tudi reklo, da imperializem privatizacije ogroža obe integraciji: sistemsko in socialno. Demokracije ne zožuje samo rastoča privatizacija v okviru države. Še večja grožnja izhaja iz povezave privatizacije z globalizacijo. Zasebni akterji so zaradi lastnih interesov pomembni nosilci in pobudniki globalizacije. Globalizacija se privatizira in privatizacija se globalizira.

Družbene analize privatizacije so popravile črno-belo sliko, da je privatizacija vselej dobra, država pa vedno slab gospodar. Avtorji LTP sicer menijo,

da je privatizacija dobra stvar, toda preveč dobrega lahko vodi k slabemu. Nastane problem, kako se izogniti preveč dobremu. To stališče je precej drugačno od tistega, ki predvideva, da se bo tržna regulacija širila na področje šolstva, zdravstva, socialnega skrbstva idr., toda v tej širitvi vidi predvsem pozitivni proces, ker bodo ljudje lahko postali avtorji svojega lastnega življenja in bo posredno upravljanje države omogočilo samoregulacijo. Nastaja postkapitalistična družba in z njo kapitalizem brez kapitala. S postkapitalizmom se radikalno obrne razmerje: zaposleni ne služijo kapitalu, ampak kapital služi zaposlenim. Vsi lastniki kapitala se resnično lahko veselijo te teze, saj govori o neizkoriščevalski naravi kapitala, o njegovem občem družbenem, ne pa tudi delnem profitniškem interesu. Najbrž slovenski, italijanski, francoski, nemški in drugi delavci zamujajo v razumevanju in zaznavanju te nastajajoče drugačne družbene vloge kapitala. Obstajajo različni interesi za privatizacijo in proti njej. Bogati si želijo več svobode in zasebne lastnine, revni pa več reda in večji javni sektor. Širitev privatizacije bo morala upoštevati socialnoekonomske, ekološke/okoljske posledice in družbeno (ne)soglasje o njih.

LITERATURA:

- Coase, R. H. (1960): The Problem of Law and Economics. *Journal of Law and Economics*. October: 1-44.
- Daly, H. E. in Fairley J. (2004): *Ecological Economics. Principles and Applications*. Washington, Covelo, London: Island Press.
- Dawkins, R. (2007): Bog kot zabloda. Ljubljana: Založba Modrijan.
- Hardin, G. (1968): The tragedy of common. *Science* 162: 1243-8.
- Hokian, J. (2002): *The Science of Disorder. Understanding of Complexity, Uncertainty, and Pollution in our World*. Los Angeles: Los Feliz Publishing.
- Kirn, A. (ur.) (1988): *Znanost v družbenovrednotnem svetu*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Locke, J. (1978): Dve razprave o vladanju. Knjiga druga. Beograd: NIP MLADOST (angleški original 1690).
- Meadows et al. (1972): *The Limits to Growth*. London: A Potomac Associates Book. (slovenski prevod 1974, Ljubljana: Cankarjeva založba).
- Meadows et al. (1992): *Beyond the Limits. Global Collaps or Sustainable Future*. London: Earthscan Publications Limited.
- Meadows et al. (2005): *Limits to Growth. The 30-Year Update*. London, Sterling, VA: Earthscan (1. izdaja 2004).
- Naisbitt, J. (1985): *Megatrendovi. Deset novih smjerova razvoja, koji mijenjaju naš život*. Zagreb: Globus (angleški original 1982).
- Rus, V. (1997): Vračanje v kapitalizem ali v tržno ekonomijo. *Teorija in praksa*. Let. 34, (1): 5-14.

- Rus, V. (2003): Sociološki vidiki prehoda iz moderne v postmoderno državo. Teorija in praksa. Let. 40, (1): 5-16.
- Sagoff, M. (1981): Do We Need a Land Ethics? Environmental Ethics. Vol. 3 (3): 293-308.
- Weiszaecker, E.U./ Young, R.O./ Finger, M. (2005): Limits to Privatization. How to Avoid Too Much of a Good Thing. London, Sterling, VA: Earthscan.